

властивостей, наголошували на небезпеці свободи, що позбавлена моральних основ.

Список використаних джерел.

1. Кант І. Критика практического разума. URL.: http://loveread.me/view_global.php?id=89618
2. Кант И. Основоположения метафизики нравов. 1785. *Кант И. Собрание сочинений в восьми томах*. Т. 4. Б.м.: Издательство «Чоро», 1994.
3. Кант И. Метафизика нравов. *Кант И. Собрание сочинений в восьми томах*. Т. 6. Б.м.: Издательство «Чоро», 1994.
4. Кант И. Критика практического разума. *Кант И. Собрание сочинений в восьми томах*. Т. 4. Б.м.: Издательство «Чоро», 1994.
5. Гегель Г.В.Ф. Философия религии: В 2 т. Москва: Мысль, 1976-1977. Т. 2. 573 с.
6. Гегель Г.В.Ф. Философия права. URL.: 1990. <https://www.marxists.org/russkij/hegel/phil-prava.pdf>
7. Фихте И.Г. Собрание сочинений. Минск: Харвест, 2000. 784 с.

Ткаченко Ірина Михайлівна,

викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ЯК ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Серед потерпілих від кримінальних правопорушень важливо відмітити осіб, які перебувають у родинних, сімейних чи інших близьких відносинах з умовно кажучи головним потерпілим (наприклад, представником влади, працівником правоохоронного органу).

Детальний аналіз положень кримінального законодавства свідчить про те, що в КК України вживаються різні терміни для позначення осіб, які перебувають у родинних, сімейних чи інших близьких відносинах з потерпілим. Серед яких є термін «близькі родичі», розглянемо його більш детально.

З усіх термінів найбільш обмеженим за значенням видається термін «близькі родичі». Близькі родичі, які відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. підлягають захисту, – це батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, посягання на життя, здоров'я, житло і майно яких перешкоджає виконанню працівниками суду і правоохоронних органів покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав [1]. Вади цього

терміну в тому, що він не охоплює ні усіх родичів, ні усіх членів сім'ї, не кажучи вже про інші категорії близьких осіб.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК до близьких родичів і членів сім'ї належать: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права й обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [2]. За своїм змістом категорія близьких родичів, наведена в КПК України, є значно ширшою від аналогічної категорії, на яку законодавець вказав у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [3].

Позиція законодавця щодо використання положень п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України для застосування відповідних кримінально-правових норм була піддана аргументованій критиці вчених. На думку А. М. Удода використувана в КПК категорія «близькі родичі та члени сім'ї» має дещо інше функціональне призначення у сфері кримінального судочинства, аніж у сфері кримінально-правового захисту суспільних відносин та пов'язана, перш за все, з нормативним закріпленням певних обмежень на здійснення окремих процесуальних дій чи кримінального провадження в цілому при наявності родинних, сімейних зв'язків з відповідними особами, які фігурують у провадженні. В кримінально-правовому ж контексті, акцент зміщується з процесуально-правових обмежень на матеріально-правові межі захисту суспільних відносин. У зв'язку з цим, на його думку, характеристика потерпілих від злочину, передбаченого ст. 345 КК виключно через означене вище поняття (поряд з працівниками правоохоронних органів) не забезпечує повноцінної кримінально-правової охорони суспільних відносин, що складають його основний безпосередній об'єкт [4, с. 96]. У контексті зазначеного В. П. Беленок зауважує, що попри те, що КПК врегульовує суспільні відносини, які виникають між учасниками кримінального процесу, у зв'язку з чим прийняття за основу та використання термінологічних тлумачень, наведених у КПК, під час кваліфікації погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу видається недоречним, ми не можемо нехтувати позитивними надбаннями національного кримінального процесуального законодавства [5, с. 52–53].

Слід відмітити, що до положень КПК України в контексті тлумаченні відповідних кримінально-правових положень рекомендовано звертатися навіть в окремих статтях КК України. Так, у примітці до ст. 155 КК зафіксовано, що у ст. 155, 156 КК під близькими родичами або членами сім'ї слід розуміти осіб, визначених

п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК. Однак незважаючи на це звернення до КПК України в цій ситуації хоча й видається логічним, однак позиція законодавця не є безспірною. Краще вживати більш широкий термін для позначення досліджуваної категорії осіб.

На переконання І. І. Давидович поняття «близькі» є більш широким, ніж «близькі родичі», адже охоплює не тільки осіб, які мають родинні стосунки з службовою особою чи громадянином, який виконує громадський обов'язок, а й будь-яких інших осіб, які сприймаються ними як рідні [6, с. 57]. На її думку кращим буде використання у статтях 345, 346, 347, 348, 249, 352, 377, 378, 379, 398, 399, 400, п. 8 ч. 2 ст. 115 КК поняття «близькі», – це сприятиме реальному захисту осіб, які виконують службовий або громадський обов'язок [6, с. 56–57].

Прихильник терміну «близькі особи» А. М. Удод зазначає, що немає можливості визначити вичерпний перелік близьких осіб, адже навіть ідентичні соціальні статуси в кожній конкретній ситуації можуть не обумовлювати фактичної близькості у змісті відносин між працівником правоохоронного органу й відповідною особою. Через це він вважає за можливе, запровадивши категорію «близькі особи» на позначення додаткової категорії потерпілих від злочину, передбаченого ст. 345 КК України, віднести процес її тлумачення до сфери правозастосувального розсуду [4, с. 97].

В. М. Мамчур вважає, що посиленого кримінально-правового захисту потребують як близькі родичі особи, яка виконує службовий або громадський обов'язок, так і інші особи, які є близькими цій особі в силу тих чи інших життєвих обставин. Тому запропонував змінити формулювання у ст. 112, п. 8 ч. 2 ст. 115, 348, 379, 400 КК «їх близьких родичів» на формулювання «близьких для них осіб» [7, с. 4–5, 17].

Близькими особи можуть бути як по відношенню до потерпілого, так і особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. А. А. Вознюк характеризує близьких осіб наголошує, що близькими особами слід вважати всіх осіб, з якими особа, що вчинила злочин, перебуває в близьких відносинах, зокрема і найближчих друзів суб'єкта, з якими в нього існує спільний побут у формі спільного відпочинку, харчування, спілкування тощо [8, с. 53–54].

Вживання різних термінів («близькі», «близькі особи», «близькі родичі», «близькі родичі чи члени сім'ї», «подружжя чи колишнє подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах») для позначення осіб, які перебувають у родинних, сімейних чи інших близьких відносинах з потерпілим, є необґрунтованим. Адже йдеться про однорідні, а в певних випадках, як видається, навіть тотожні категорії осіб. Така широка варіація термінів обтулена не потребою диференціації, а

банальною кримінально-правовою помилкою, що полягає у дотриманні елементарних правил законодавчої техніки.

У КК України слід уніфікувати понятійно-категоріальний апарат, що використовується для позначення досліджуваних категорій потерпілих від кримінальних правопорушень шляхом вибору найбільш оптимального терміну та науково-обґрунтованого його застосування у конструкціях відповідних кримінально-правових норм.

Найбільш оптимальним в цьому плані видається термін «близька особа». Він повинен охоплювати три категорії близьких осіб: 1) близький родич; 2) член сім'ї або колишній член сім'ї; 3) інша особа, що має важливе значення для потерпілої особи.

Список використаних джерел

1. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

3. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.

4. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. 220 с.

5. Беленок В. П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. : дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 353 с.

6. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадскості, які охороняють правопорядок: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 252 с.

7. Мамчур В. М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2003. 20 с.

8. Вознюк А. А. Удосконалення обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, у контексті реалізації положень Стамбульської конвенції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1 (110). С. 50–57.